

Antun Maračić

Plemeniti outsiders

A Noble Outsider

In memoriam

DRAGO TRUMBETAŠ

Velika Mlaka, 28. prosinca 1937. – Velika Gorica, 29. travnja 2018.

UDK / UDC:
7.071 Trumbetaš, D.

DOI:
10.15291/ars.2765

SAŽETAK

Članak je posvećen sjećanju na preminulog hrvatskog umjetnika Dragu Trumbetaša. Opus tog autodidakta obilježen je životom na marginama njemačkoga društva gdje je živio kao *gastarbeiter*, a crteži su mu oštri komentari urbanog krajolika 20. st.

Ključne riječi: Drago Trumbetaš, in memoriam

ABSTRACT

The paper is dedicated to the late Croatian artist Drago Trumbetaš. This autodidact's work was marked by his life on the margins of German society where he was a *gastarbeiter*, a German term used for the 'temporary' immigrant workers from southern Europe during 1960ies trough 1980ies. His drawings are read as sharp commentaries on the urban landscape of 20th century German cities.

Keywords: Drago Trumbetaš, in memoriam

Drago Trumbetaš, rođen u seljačkoj obitelji plemenitaškog porijekla Trumbetaš-Krilčić, u turopoljskom selu Velika Mlaka, slovoslagar po matičnom zanimanju, bio je svestrani autor romaneskne biografije.

Boreći se za kruh svagdašnji, mijenjao je prostore i poslove, krećući se od rodnog sela do metropole, a odatle put tuđine; bilo kao prebjeg iz nedovoljno protočne i slobodne države, Jugoslavije 50-ih godina prošlog stoljeća, ili kao, desetljeće kasnije, „legitimni” *gastarbeiter*.

Osim rada u vlastitoj struci, kraće vrijeme obavljao je poslove grafičkog urednika, dizajnera, crtača geodetskih karata. No veći dio svog gastarbajterskog vijeka proveo je radeći najrazličitije fizičke poslove. Bio je tako pakirer, peglar, perać stepenica, gradski čistač na vrlo specificiranom zadatku uklanjanja psećeg dreka s ulica i parkova... Upoznao je samoću i slojeviti jad gastarbajterske sudbine, ali i teže nevolje logorskog života pri ilegalnim bijegu preko granice, te zatvora nakon povratka iz inozemstva 1980. godine, kada mu predstavnici carinskih vlasti represivne i paranoidne države u opsežnoj biblioteci, koju je selio u domovinu, pronalaze primjerke sumnjive literature. Istina, već je sama činjenica da jedan gastarbajter donosi kući „vagon knjiga” bila sumnjiva zbog svoje neuobičajenosti. Naravno, Drago je bio atipičan slučaj. Intenzivno je radio na svojem obrazovanju, naučio je njemački tako da je mogao na njemu i pisati zahtjevne autorske tekstove, uvijek je mnogo čitao te sa strašću i upornošću rasnog bibliofila skupljao knjige. U njegovoj biblioteci, uz kom-

plete enciklopedija, kulturnih časopisa starijih i novijih, hrpe likovnih monografija, cjelokupan opus Kafke, Prousta, debelu knjigu faksimila Orwelovih rukopisa itd, itd. – naći ćemo i komplet Joyceovih djela na njemačkom, potom na hrvatskom, a onda knjige *Uliksa* u različitim hrvatskim prijevodima.

Cijelo vrijeme svojeg života u tuđini, višestruko nadareni stvaratelj-autodidakt, Trumbetaš je sinkrono pisao pjesme, romane, drame (od kojih su neke na scenu postavljali ugledni redatelji poput Ristića, Brezovca i drugih), no posebno je dakako važno njegovo likovno djelo. U mladosti htio je biti crtač stripova, idol mu je bio Andrija Maurović, potom se nadahnjivao klasicima hlebinske naive, da bi se kasnije, već u skladu s nagnućima socijalnoj tematici, formirao u spontanom dosluhu s tradicijom najboljih društveno angažiranih figurativaca poput Dixea, Grosza, domaćih *zemljaša*...

Mogli bismo reći da je Drago Trumbetaš opservator vlastita života i manifestacija svih onih sudbina koje su s njegovim životom interferirali. Nameće se katkad pomisao da je svoj život prakticirao tek da bi upoznao muku i bol svijeta te da bi svojim djelom mogao denuncirati svu njegovu neuređenost, nesklapnost i nepravdu koja tu muku i bol proizvodi. Trumbetaša bismo mogli nazvati kreativnim radnikom na sirovom (i surovom) materijalu vlastite biografije.

Upravo zato, čini se, Drago se nije mogao zauvijek skrasiti u nekom poslu, na jednom mjestu, trajati u nekom pravocrtnom životnom vijeku, prakticirati svoj matični zanat kao definitivno egzistencijalno rješenje, te crtanje kao hobi; u svojstvu naivnog slikara (imao je alibi za takav status, uostalom, rođen je i do kraja živio na selu) beskonfliktne idilične tematike, s vremenom možda i komercijalno uspješnoga, koji bi postupno svoje slovoslagarstvo mogao otpisati kao manje rentabilan posao.

Ne, međutim, inercija fiksnog mjesta na kojemu bi, ucijenjen, trpio nekorektni tretman i kompromise, nije mu bila prisna, radije se izlagao neizvjesnim promjenama koje, doduše, najčešće i nisu donosile stvarnog boljitka, ali su značile pokret i otvarale barem iluziju povoljnijih mogućnosti. Pritom, morao se brinuti (i to je uvijek savjesno činio) za opstanak svoje obitelji. Zajedno sa suprugom radio je u Frankfurtu, a kad se ona, zajedno s njim, radi djece vratila i ostala u domovini, Drago je ponovo odlazio i nastavljao kao gastarbajter samac, dijeleći s četama supatnika istu sudbinu. Kako je imao dodatni posao, onaj u kome se mogao (i morao) stvaralački realizirati, njegovo slobodno vrijeme nije bilo namijenjeno dokolici, pijančevanju, bludničenju po njemačkim pufovima (bordelima). Ipak, on je dobro poznao sva ta mjesta, ne samo zato što je i sam bio od krvi i mesa, nego prije svega zato što je trebao cjelovito zabilježiti kako svoj tako i život svoje „kaste“, specifične populacije, ljudi između dviju postojbina – domovine i zemlje svojeg kruhoborstva. Ljudi koji više nisu ni tu ni tamo, koji se kući vraćaju kao groteskno odjeveni čudaci, s novcem kojim se nerijetko oholo bahate skrivajući tako bijedu svojeg stvarnog tavorjenja u pečalbi. U domovini već su polustranci kao što tamo vani nikad neće postati domaći, tek će od *Gastarbeiters* evoluirati do – valjda politički korektnijeg – *Immigranta*.

Drago je imao misiju i posao nakon posla, od kojega dakako nije mogao živjeti. Kao umjetnik nije shvaćen preozbiljno, štoviše taj njegov status bio je višestruko dubiozan, sporan, suspektan. Doduše, dosta je intenzivno izlagao, izdavao grafičke mape, objavljivao pjesme u njemačkim časopisima. Za njegov slučaj zainteresirali su se sineasti, televizija... Ipak je, više nego za stvarni stvaralački domet, interes za Trumbetaša bio uvjetovan stanovitom njegovom egzotičnošću u kontekstu radne imigracije ili možda mogućnostima stjecanja političkih bodova za tu socijalnu sferu ovlaštenih njemačkih službi i aktivista.

Ako ste umjetnik, zašto onda ne živite od umjetnosti? – naslov je crteža koji prikazuje Trumbetaša koji kleči u dnu stepenica s četkom i spužvom u ruci. Na samim stepenicama repetirano je ispisan naslov i adresa domaćina – partije njemačkih *zele-nih*, a čovjek koji, visok, izlazeći gotovo iz formata crteža, stoji iznad perača skalina, član je te stranke i autor naslovnog pitanja. Drago ga u čudu gleda, taj čovjek pripada

zelenima, stranci koja afirmira nadasve nematerijalne, alternativne vrijednosti, koja ljudski angažman, barem bi tako trebalo biti, ne mjeri ekvivalentom novca već strahom za promjenom i spas Planeta. Kao takav, morao bi imati više sluha za stvaralaštvo koje ne pretendira prvenstveno na građanski tip profanog honorara, na striktno materijalnu nagradu. Što onda očekivati od svojih supatnika koji, pod svaku cijenu, teže tek prizemnom blagostanju i koji njegove crteže gledaju kao neugodni odraz i denuncijaciju svog života čiju bi tugu rado sakrili i od sebe samih. Što očekivati od obitelji koja je uvijek sa sumnjom promatrala njegove nekorisne, neprofitabilne aktivnosti? Od „akademske” umjetnika koji ga promatraju kao naivnog uljeza? Od naivaca koji ga drže za izroda i bedaka jer, umjesto da proizvodi nekonfliktne sedativne slike, svojim crtežima vuče vraga za rep, grinta i uznemiruje sve uokolo?

To opće neraspoloženje prikazuje Trumbetaš zgusnuto u jednom svom autoportretu iz 1978./81. Iznad umjetnikove glave pojavljuje se metaforična, „univerzalna” šaka, stisnuta pest na putu da udari. Oko šake i glave razlistava se cijeli vijenac ispisanih kontradiktornih, ali redom pejorativno i agresivno mišljenih kvalifikacija i uzvika kojima ga kite s raznih strana. Slijeva ga optužuju da je *fašist i nacionalist, oportunist, prljač vlastitog gnijezda (Nestbeschmutzer), pornograf, naivni slikar*, a s desne strane šake napadaju ga da je *ljevičar, komunist*, da njegovo djelo treba spaliti, izvikuje mu se: *Raus aus Deutschland!* itd.

Ukratko, nigdje dobrodošao outsajder, to je njegova pozicija.

U jednom odličnom dokumentarcu njemačkog filmaša Hansa-Dietera Grabea, autor ga, referirajući se na taj *Autoportret*, pita: *Trumbetašu, što ste vi zapravo?*

Ništa od svega toga, odgovara Trumbetaš, *ja sam čovjek koji voli istinu.*

Eto, upravo ta strast za istinom, uz netaleantiranost za prilagodbu, čini ga univerzalnim, vječnim bezdomnikom. Čak i među onima s kojima intenzivno suosjeća, a to su sve one outsajderske grupe, počevši od gasstarbajtera, preko Roma do robijaša, Drago je stranac. Jer, ma koliko u mnogim aspektima dijelio njihovu sudbinu, ostaje individualac, osamljenik s atributima *viška (bez)vrijednosti* i opće neuklopivosti.

On, naime, iako ni na trenutak ne daje povoda sumnji u veličinu i autentičnost vlastite empatije, svoje prikaze ostvaruje ne štedeći nikoga pa tako ni vlastite junake (odnosno samoga sebe koji se u priči eksplicite ili mimikrirano redovito pojavljuje), čiji pečalbarski život otkriva u svoj svojoj naturalističnosti. Svjedočeći snažnu moć opservacije te sposobnost krajnje plastičnog prikaza stvarnosti, Trumbetaš je okrutan u svojoj pedantnosti i istinoljubivosti: strogo linearnim crtežom, čistim, gotovo bolno oštrim, bez šrafura, sjena i sfumata, punim sitnih, opsesivnom minucioznošću predstavljenih detalja, prati on svoje junake na kolodvorima, u hodnicima imigrantskih ureda, na poslu, u trenucima dokolice, na grupnim zabavama, pri opijanju, posjetu bordelima, u samoći, pa i u najvećim intimnostima, pri toaleti, pri samozadovoljavanju...

Posebno pažljivo Trumbetaš registrira pojedinosti urbanog pejzaža. Uz detaljištički prikazanu arhitekturu i gradsku infrastrukturu, milje u kojem borave likovi njegovih junaka i statirajućih prolaznika, grafičar-slovošlagar Trumbetaš naročito opservira šumu velegradskih reklama, egzaktno iscrtavajući njihovu tipografiju, čitko ispisujući imena zvučnih tvrtki, propagandne slogane. No, ne prenosi ih pasivno, naprotiv, uz postojeće matrice i sadržaje, redovito ubacuje diverzantsko-ironične parafraze, koristeći ih, uz nacrtane prizore, kao dodatni kritički komentar. Tako primjerice u crtežu *Tonček na poslu* (*Tonček* je inače njegov amblematski lik kojeg prati u svim situacijama gasstarbajterskog života) iz 1974., Trumbetaš izmišljene natpise s fasade zgrade iza uličnog gradilišta koji, u funkciji svjedočenja tobožnje brige njemačke države za strane radnike, obznanjuju imena različitih institucija za gasstarbajtere (*Škola za gasstarbajtere, Kazalište za gasstarbajtere, Bolnica za gasstarbajtere, Gasstarbajtersko osiguravajuće društvo* itd.) – suprotstavlja stvarnim grafitima na ogradi gradilišta u prvom planu, ksenofobnim crtežima i parolama tipa *Scheisgastarbeiter!*, *Gastarbeiter raus!* itd.

Obarajući se, nadalje, ciljano na društvo obilja koje ga je „ugostilo”, Trumbetaš

ostvaruje ciklus *Bankurt ist Krankfurt*, aludirajući parafrazama imena Frankfurt (inače bankarskog grada) na društvenu bolest kao posljedicu obilja. U tom ciklusu, moralizirajući iz vlastitog kuta čovjeka ruralnog porijekla, denuncira svu dekadenciju razvijenog zapada. Još potkraj 70-ih u ironično-sarkastičnim prikazima obara se na „kompjuterske ljude“, krvožedne *paparazze* „žutog“ Bildzeitunga, razotkriva pojave i toleranciju neofašizma, otuđenja koje se manifestira u preferiranju životinjskoga ljudskom društvu (Trumbetaš je posebno kivan na pse-ljubimce čiji izmet po cijele dane mora čistiti), problematizira zagađenje okoline, te posebno, dakako, nesretnu sudbinu stranih radnika.

Da te njegove slike nisu prošle neprimijećeno u samoj Njemačkoj, svjedoči autorica teksta koji prati tu Trumbetaševu seriju, Njemica Rosi Wolf Almasreh, inače nevladina aktivistica angažirana na području skrbi o strancima, manjinama i sličnim društvenim skupinama:

Pri otvorenju izložbe Trumbetaševih slika u Frankfurtu, gdje sam trebala nešto reći o politici prema strancima, neprijateljstvu prema strancima i miru, nisam doživjela samo pogrde najgore vrste nego i više prijatni da će me ubiti. Kad sam napustila tu priredbu, moj je auto bio jako oštećen. Mnoge osobe koje rade kao savjetnici za strance, mjesecima su već sa svojim obiteljima izložene stalnim prijeljama. Njemački sugrađani većinom šute.

Osamljen, s malo izgleda da među živima nađe stvarnog sugovornika i istomišljenika, Trumbetaš početkom 90-ih pribjegava velikoj duhovnoj avanturi (čiji korijeni datiraju još s kraja 60-ih), upuštajući se u dugotrajni, kompleksni imaginarni dijalog i korespondenciju s velikim povijesnim autsajderom – Vincentom Van Goghom. Ostvaruje gotovo spritističku komunikaciju, ne sasvim bezopasnu za (mentalno) zdravlje, s mrtvim slikarem kojega prepoznaje kao svojeg duhovnog srodnika i čovjeka slične sudbine: jednako strasno predanog umjetnosti, koji suosjeća s potlačeni- ma, društveno neshvaćenog, odbačenog, zatvaranog emigranta. Nakon što je temeljito proučio njegov život i djelo, želeći što više prodrijeti u njegov način mišljenja, usvojiti njegov slikarski duktus, Trumbetaš kopira mnoga Van Goghova djela. Piše mu pisma na koja Vincent „odgovara“, obilazi mjesta u Nizozemskoj, Belgiji i Francuskoj (Arles, Auvers-sur-Oise...) u kojima je slikar boravio, a ovaj mu „uzvraća posjet“ u njegovoj Velikoj Mlaci.

Izvodi radove na platnu, crteže i akvarele na omotnicama spomenutih imaginarnih pisama, parafrazirajući njegove slike te prikazujući stvarne i zamišljene prizore iz njegova života. Riječ je o radovima u kojima je Trumbetaš, majstor crno-bijelog crteža, primjereno slikarstvu svojeg zamišljenog sugovornika počeo intenzivno prakticirati boju.

Dirljive Trumbetaševe iskaze o svojim motivima za taj niz svojevrsnih konceptualnih, biheviorističkih postupaka, nedužne uživljenosti i identifikacije s Van Goghom, zabilježio je režiser Bogdan Žižić u svojem dojmljivom igrano-dokumentarnom filmu *Dragi Vincent*.

Osim ovog velikog *hommagea* slikara slikaru, bibliofil i strasni čitatelj, ali i pjesnik Trumbetaš odaje *hommage* pjesniku A. G. Matošu. Slično kao što slika Van Goghova pisma, ovdje on rukom „otiskuje“, odnosno, pomno odabirući slova, crta njegove pjesme u besprijekornom, školski uzornom prijelomu knjižne stranice. Tome dodaje ilustracije koje, osim što evociraju motive Matoševih soneta katkada, opet kao u slučaju Van Gogha, prikazuju i zamišljene prizore iz života velikog hrvatskog pjesnika.

Jednaki „ručnoradni“ postupak (afirmirajući tako literaturu na njemu posebno prisnoj kajkavštini) primjenjuje Trumbetaš i u radovima na temu Krležinih *Balada Petrice Kerempuha*.

Posebnu seriju crteža čine Trumbetaševi portreti. U različitim crtačkim tehnikama, najčešće olovci, drvenim bojama i pastelu, posnim sredstvom fine linije i tek lakih bojenih naznaka, u gotovo renesansnoj maniri, Trumbetaš istančanom percepcijom i ri-

jetkom sposobnošću evociranja materije kože, dlake, finih detalja lica, odjeće i okolnih predmeta, uvjerljivo donosi karaktere bliskih osoba, suseljana, rođaka, kolega s posla....

Za razumijevanje geneze Trumbetaševih radova dragocjeni su njegovi „didaktički panoji“. Uz kopije pojedinih finalnih crteža, autor ovdje pridružuje novinske članke koji se odnose na prikazani motiv, fotografije ambijenata i ljudi koji se na crtežu pojavljuju, krokije koji su crtežu prethodili. Tim materijalima Trumbetaš čini transparentnim svoj postupak i proces nastanaka radova, ukazuje na studioznost i temeljitost svog posla, na gotovo znanstveni pristup.

Uz crtež obješene gastarbajterice, primjerice, niz je članaka koji govore o problemima osamljenih, izoliranih stranaca, o kriminalu među njima kao i visokom postotku duševnih klonuća i samoubojstava. Uz crtež *Betežni gastarbajter*, fotografije su detalja konkretnog ambijenta (koferi na ormaru, priručno kuhalo, dijelovi namještaja...), jednako kao i u prikazu scene pred bordelom, gdje vidimo niz fotografija stubišta i detalja sobe jedne prostitutke. Iako u finalnom crtežu mnogo toga nije iskorišteno, Trumbetašu su svi ti elementi bili potrebni da bi si stvorio što voluminozniju sliku i atmosferu ambijenta koji poslije slobodno, iako potpuno veristički, interpretira. Još radikalnija verzija tog verizma, materijalna je rekonstrukcija njegove gastarbajterske sobe, ostvarena na više njegovih samostalnih izložbi, pa tako i na onoj u Frankfurtu, gradu-izvoru velikog dijela njegova nadahnuća i motiva.

Drago Trumbetaš preminuo je nedavno, u svojoj 81. godini. Iza njega ostao je jedinstveni opus u kome se nerazdvojivo isprepleo jedan teški, ali bogati život i njegova intenzivna kreativna autorefleksija.

Vrijednost i veličinu tog života-opusa predstoji nam još dodatno spoznati.